

Jongere tuinkunst 6 (slot)

Drs. C. S. Oldenburger-Ebbers*

De tuin- en landschapsarchitecten Dirk Watzet (1833-1906) en Petrus Hermannus Watzet (1871-1953)

Inleiding

Aangezien er van vader en zoon Watzet slechts 12 ontwerpen bekend zijn, is dit artikel evenals het vorige over vader en zoon Copijn (GROEN, 1985, no. 5), niet gebaseerd op een collectie ontwerpen, maar op losse gegevens uit de literatuur, uit het documentatiesysteem Speciale Collecties en op gegevens verkregen uit diverse archieven (zie slot).

De bedoeling van dit artikel is meer gegevens te verzamelen en meer ontwerpen op het spoor te komen.

D. Watzet (1833-1906).

P. H. Watzet (1871-1953).

Persoonlijke gegevens

Dirk Watzet werd 2 november 1833 geboren te Naarden als zoon van de tuinman David Watzet en Johanna Berendina Boomkens.

Over de jonge jaren en de opleiding van Dirk Watzet is zeer weinig bekend. Vanaf 1850 had hij een boomkwekerij te Naarden. Ca. 1865 ging hij zich ook op het gebied van de tuinarchitectuur

toeleggen en vanaf ca. 1890 tot 1906 werkte Dirk Watzet samen met zijn zonen Piet en Constant in de firma D. Watzet. Na het overlijden van Dirk Watzet in 1906 werd deze firma gesplitst in een bureau tuinarchitectuur o.l.v. P. H. Watzet en een boomkwekerij o.l.v. F. C. C. Watzet. De Constant Watzet Boomkwekerijen, gevestigd te Woudenberg, bestaan nog steeds, thans o.l.v. de kleinzoon van Constant Watzet, Constant van den Berg.

In Twente was Dirk Watzet al vroeg gewild als tuinarchitect, vooral bij de fabrikantenfamilies Van Heek, Blijdenstein, Ter Kuile, Jannink, Scholten en Ledeboer. Zijn eerste grote ontwerp in deze streek maakte hij in 1872 in opdracht van de Erven H.J. van Heek, nl. de schepping van een recreatiepark voor de Enschedese bevolking, het zgn. Volkspark, „eene inrichting tot uitspanning voor de werkmans”. De aanleg is in landschapsstijl uitgevoerd, met een grote vijver, een hertenkamp, een speeltuin en 2 sportvelden.

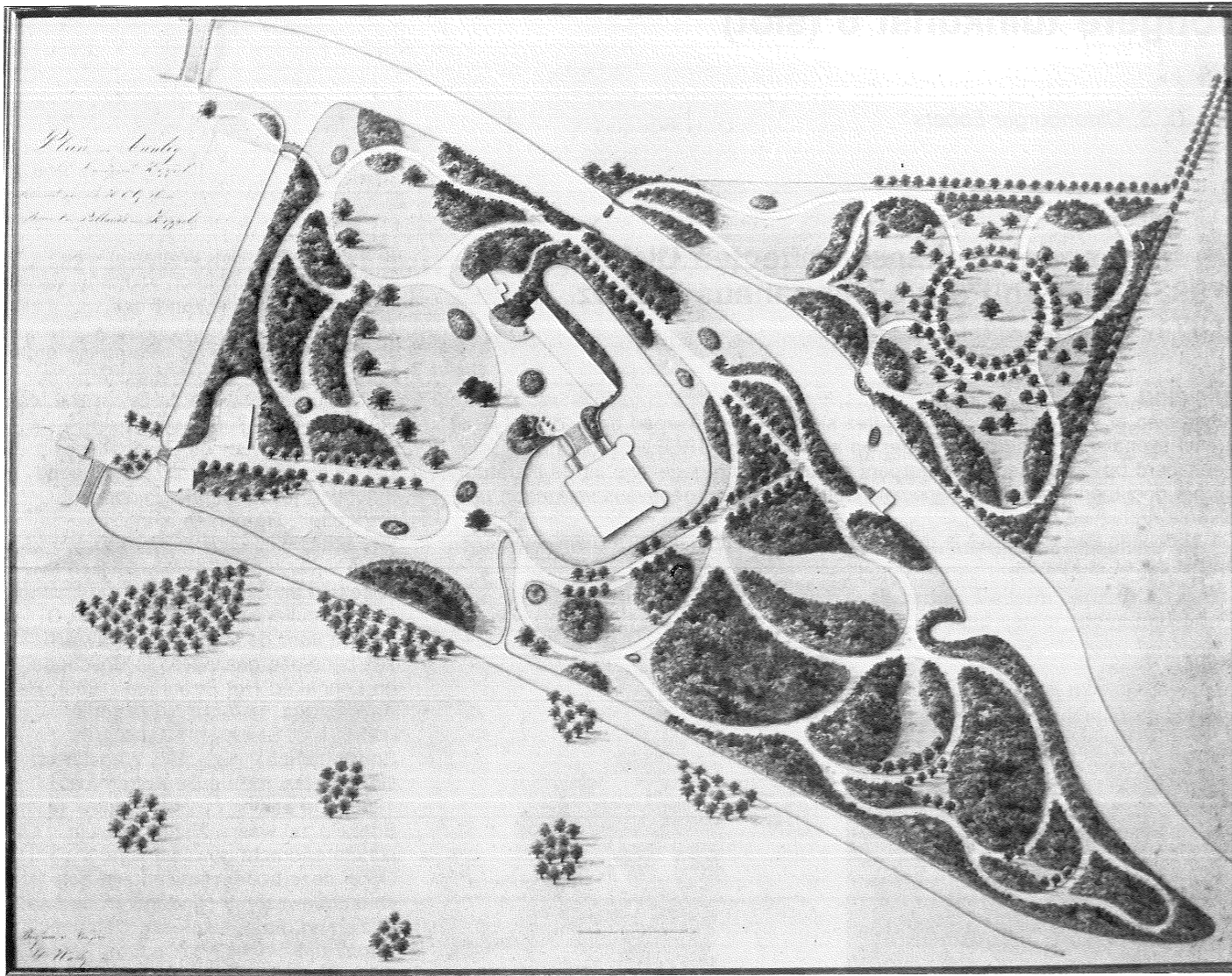
De particuliere buitenplaatsen die D. Watzet voor de fabrikanten ontwierp, zijn bijna alle gesitueerd in Enschede en Lonneker: Het Stroot (ca. 1865), Het Amelink (ca. 1870), Het Wooldrik (1883), Het Stokhorst (1889), Het Bouwhuis (ca. 1890), Het Wageler en De Kolk (ca. 1890), De Kotten (ca. 1890). De aanleg op Het Teesink te Boekelo zal waarschijnlijk wel zijn laatste opdracht geweest zijn. Op al deze buitenplaatsen zijn nog steeds bewijzen te vinden van de fraaie beplanting die hij toepaste. Natuurlijk waren zijn creaties ook buiten Twente te vinden, o.a. de aanleg bij *Kasteel Keppel* (1880).

De zoon en tuinarchitect P. H. Watzet kreeg na het overlijden van zijn vader eveneens de gelegenheid voor de jongere generaties van de fabrikantenfamilies te werken. Ook over zijn jeugd is weinig bekend. Na zijn lagere school kwam hij bij zijn vader in de leer en vervolgens bezocht hij nog enkele jaren de tuinbouwschool in Kassel (Wilhelmshöhe). Als firmant van de firma D. Watzet ontwierp Piet Watzet o.a. Het Wakkengoor te Gronau (1891), Het Smalenbroek te Enschede (1894) en de villaparken De Eng en 't Loo (Crailoo) te Bussum.

Vanaf de oprichting van de B.N.T. staat Piet Watzet als lid ingeschreven. Verder is bekend dat Piet Watzet samen met Hugo A. C. Poortman in 1927 werd benoemd in de Commissie voor het tot stand komen van een streekplan Twente. Ongetwijfeld zal hij van meer commissies lid zijn geweest, maar dit is nog niet onderzocht.

In 1910 huwde Piet Watzet met Cato Ekker, dochter van één der Hengelose fabrikantenfamilies. Zij hadden geen kinderen, zodat het speurwerk naar deze tuinarchitect des te moeilijker was.

* Conservator afd. Speciale Collecties Bibliotheek L.H.

Ontwerp parkaanleg bij kasteel Keppel/
D. Watzet, 1880.

In 1910 verhuisde het echtpaar Watzet van Bussum naar Hengelo en even later naar Delden. Een klein jaar later vertrokken ze uit Delden en vestigden zich in Apeldoorn. In 1918 verkozen zij toch weer Delden als woonplaats, nu voor goed. In de jaren dat Piet Watzet in Apeldoorn woonde, bleef hij toch ook in Twente werken. Waarschijnlijk verkoos hij eerst Apeldoorn als woonplaats om toch wat centraler in Nederland gevestigd te zijn. Grote opdrachten in zijn Apeldoornse jaren waren: Tuindorp 't Lansink te Hengelo (1e fase 1911-1913), Huis te Maarn (1915) en De Ruitenbergt te Doorn (1916). Aan zijn belangrijkste werk, het G.J. van Heekpark te Enschede (1918), kon hij weer vanuit zijn woonplaats Delden werken.

Plant- en Vogeltuin aan de Velperweg te
Arnhem, ca. 1883.

Plattegrond Arboretum Bussum, 1e gedeelte,
ca. 1885.

P. H. Watzet heeft veel gereisd over de gehele wereld. In 1904, toen de wereldtentoonstelling in St. Louis werd gehouden, reisde hij daarheen en bezocht ook Californië, waar hij geraadpleegd werd door W. Zotman te Aptos. Mr. Ton te New Orleans bracht hij advies uit aangaande 5000 acres ingepolderd land. Ook Afrika en West-Indië stonden in zijn belangstelling. Hij bezocht o.a. de heer Van Everdingen op zijn plantages te Paramaribo en Curaçao.

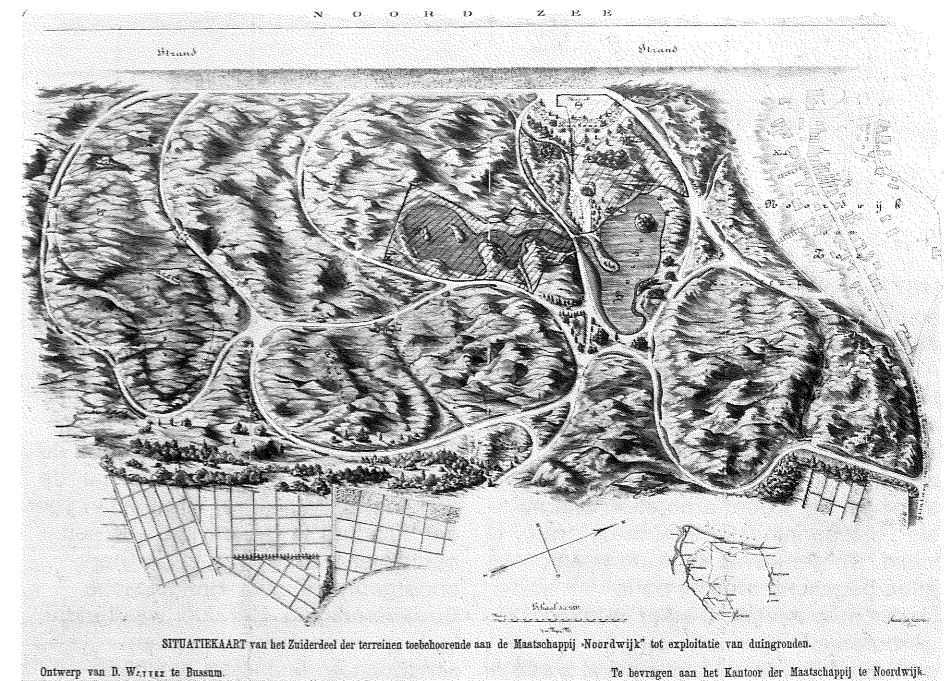
Aard van de werkzaamheden

Dirk en Piet Watzet werkten, voor zover we nu weten, voornamelijk voor particulieren en in enkele gevallen voor een woningbouwvereniging, een exploitatiemaatschappij en een gemeente.

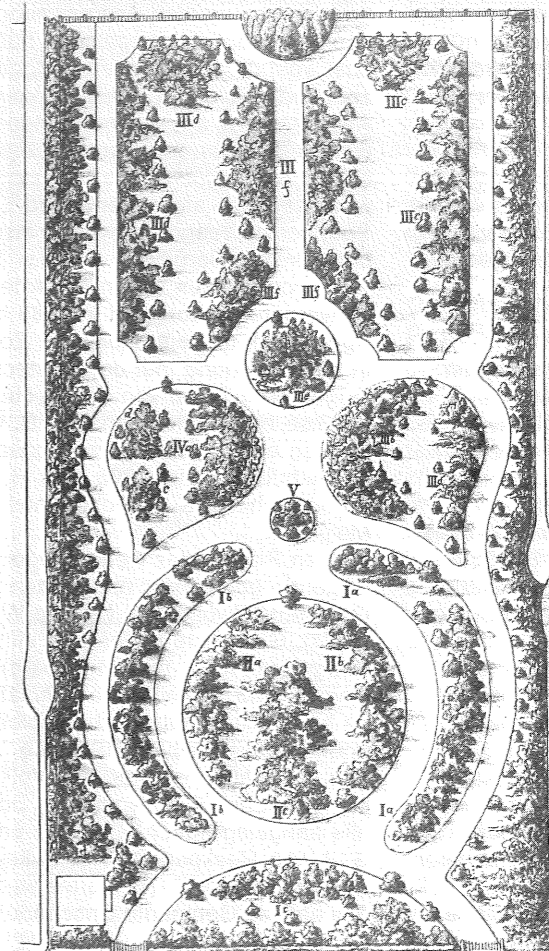
Voor Piet Watzet was de Nederlandse Heidemaatschappij daarbij nog een belangrijke opdrachtgever in verband met ontginningen in de Peel en in Groningen en Drente.

Het is nog onduidelijk hoe Dirk Watzet aan zijn eerste opdracht in Twente is gekomen. Waarschijnlijk raakte hij via leveranties van zijn boomkwekerij aan de familie Van Heek, daar betrokken. Toen hij de buitenplaatsen Het Stroot en Het Amelink in Enschede had aangelegd, kreeg hij de opdracht van de Erven H. J. van Heek het Volkspark op erve Goolkate te ontwerpen. In het wandelpark zijn veel slingerende wandelwegen en een ontspanningslokaal. Kort na de opening in 1874 werd het park uitgebreid met een oppervlakte van ruim 3 ha „zijnde een terrein van vermaak, dat voortdurend moet bestemd blijven tot sportterrein... voor jongelieden uit Enschede en omgeving... zoveel mogelijk uit iedere stand”. Dit park was duidelijk bedoeld ter ontspanning van alle bewoners van Enschede. Het is waarschijnlijk het eerste recreatiepark in Nederland en D. Watzet is waarschijnlijk de eerste tuinarchitect die zich met recreatie bezig hield. Hij kreeg dan ook na de voltooiing van het Volkspark meer opdrachten van recreatieve aard: de uitbreiding van de Dieren- en Plantentuin te Rotterdam (1876), het Nieuwe Werk te Zwolle

Noordwijk, exploitatie villapark Zuid-Duinen of
Zuid-Boulevard. D. Watzet, 1883.

Ontwerp van D. Watzet te Bussum. Te bevragen aan het Kantoor der Maatschappij te Noordwijk.

- I. JUNIPERINEAE.
 - a. Juniperus oxycedrus.
 - b. Juniperus sabina.
 - c. Juniperus cupressoides.
- II. CUPRESSINEAE.
 - a. Thuioideae.
 - b. Cupressineae verae.
 - c. Taxodineae.
- III. ABIETINEAE VERAEE.
 - a. Tsuga.
 - b. Abies.
 - c. Picea.
 - d. Larix.
 - e. Cedrus.
 - f. Pinus.
- IV. TAXINEAE.
 - a. Salisburia.
 - b. Cephalotaxus.
 - c. Torreya.
 - d. Taxus.
- V. GNETACEAE.

Arboretum-Bussum.

1e Gedeelte.

(1877, een gemeentelijk wandelpark echter zonder sportterreinen), en de aanleg van de Plant- en Vogeltuin te Arnhem (1883) volgens plan van H. Hulte. Het door D. Watzte ontworpen Arboretum te Bussum (ca. 1885) zal waarschijnlijk niet als openbaar wandelpark toegankelijk zijn geweest, alhoewel het woord arboretum ons nu als „ontspanningsterrein” in de oren klinkt. De gemeente Bussum heeft geen gegevens over dit park. Onder de plattegrond staat vermeld: „Arboretum - Bussum” en „1e gedeelte”. Naast de plattegrond staan verschillende plantesoorten vermeld van de tegenwoordige families Ginkgoaceae, Taxaceae, Abietaceae, Cupressaceae en Ephedraceae. Deze feiten doen vermoeden dat er tenminste nog een 2e gedeelte is geweest, bestaande uit loofbomen, want waarom noemt Watzte dit gedeelte anders niet een Pinetum?

Ook Piet Watzte legde een recreatiepark in Enschede aan nl. het G. J. van Heekpark, in opdracht van de Erven G. J. van Heek. Het doel van dit park was „eene geschikte gelegenheid tot uitspanning en wandeling te verschaffen... en een sportterrein voor verschillende soort van sport en lichaamsvoering... en een speeltuin voor de kinderen”. De oude buitenplaats Van Lochemsbleek, grenzend aan het G. J. van Heekpark, werd door P. H. Watzte tot openbaar wandelpark gereorganiseerd. Tweemaal maakte D. Watzte een plan tot exploitatie van gronden; in 1883 voor de Mij. Noordwijk tot Exploitatie van Duingronden het plan Zuid-Duinen (de bebouwing langs de Zuid-Boulevard) en in 1892 het plan tot verandering en aanleg van villapark Boomberg te Hilversum. Dit plan werd in 1895 door de gemeenteraad afgestemd vanwege de hoge kosten daaraan verbonden. In 1916 ontwierp de directeur Publieke Werken van Hilversum, W. M. Dudok een plan voor een plantsoen op Boomberg, maar ook dit werd niet uitgevoerd. Het huidige rosarium Boomberg is ontworpen voor Jkvr. Willink door D. F. Tersteeg in 1913.

Het plan in opdracht van de Mij. tot Exploitatie van bouwterreinen „Crailloo”, voor de villaparken „De Eng” en „t Loo”, werd uitgevoerd door de Fa. D. Watzte en zal vanwege de

hoge leeftijd van D. Watzte, zeker grotendeels het werk zijn geweest van P. H. Watzte.

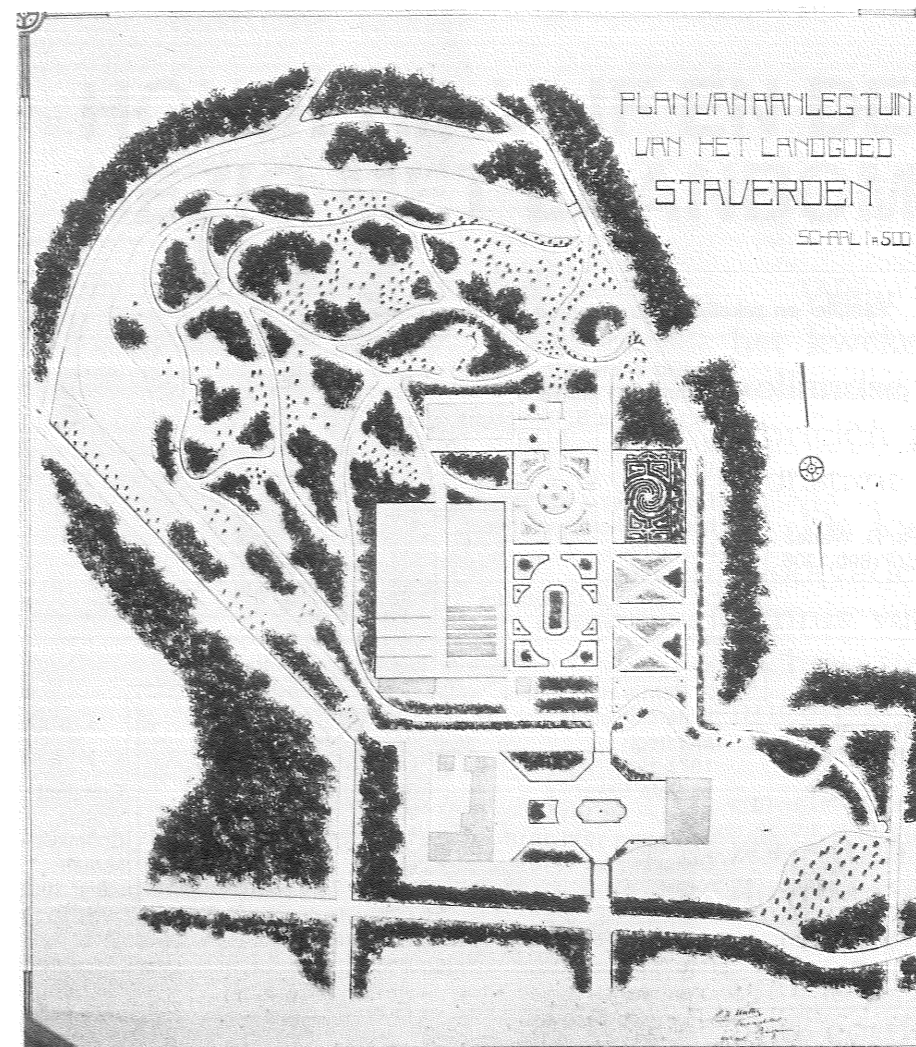
Het ontwerp voor Tuindorp 't Lansink is tenslotte het laatste woningen-project van de Watzte', voor zover we thans weten. In 1911 kreeg P. H. Watzte de opdracht om in samenwerking met de architect K. Muller het stratenplan voor een tuindorp te maken. Dit was een particulier initiatief van C. T. Stork, ondergebracht in de Hengelosche Bouwvereniging. Het doel was betere leef- en woonomstandigheden scheppen en financieel haalbare woningen bouwen voor hun arbeiders. De tuinarchitect moest groenstroken tussen de huizenrijen realiseren en zorgen voor veel lucht en licht. De hoofdwegen werden daarom noord-zuid gepland zodat de aangeleggen huizen oost-west gericht kwamen te liggen en zodoende altijd zon konden opvangen. Aan de noordkant van het tuindorp werden sportterreinen ontworpen. Nadat in 1913 de eerste fase van 150 woningen was afgesloten, werd L. A. Springer gevraagd de tweede fase te ontwikkelen. Dergelijke woningcomplexen waren al eerder ontworpen, bijvoorbeeld in 1883 het Agnetapark te Delft door L. P. Zocher in samenwerking met de architect E. Gugel, op initiatief van de directeur van de Gist- en Spiritusfabriek J. C. van Marken en het Snouck van Loosenpark te Enkhuizen vanaf 1895 door H. Copijn en de architect C. P. Posthumus Meijjes sr. Drik en Piet Watzte werkten voor de volgende gemeentes opdrachten uit: Gemeente Zwolle: Het Nieuwe Werk (1877), Gemeente Hilversum: Villapark Boomberg (1892, niet uitgevoerd), Gemeente Enschede: reorganisatie van de buitenplaats Van Lochemsbleek tot openbaar wandelpark (1929) en begraafplaats Lonneker. Het Volkspark, Het Wooldrik, Het Wageler en De Kolk, alle aangelegd door D. Watzte en het G. J. van Heekpark en Het Bulteverse, aangelegd door P. H. Watzte werden alle aan de Gemeente Enschede geschonken.

De Stichting Het Overijssels Landschap heeft thans enkele voormalige particuliere buitenplaatsen, ontworpen door P. H. Watzte in haar bezit: Het Smalenbroek en 't Splik te Enschede en de Lemelerberg te Ommen, terwijl het Gelderse Landschap nu eigenaar is

van het landgoed Staverden met tuinen in de directe omgeving van het kasteel, ontworpen door P. H. Watzte in 1907.

Stijloppvattingen van D. en P. H. Watzte

Het is erg moeilijk om vanuit de schaars bewaard gebleven ontwerpen de stijloppvattingen van D. en P. H. Watzte te interpreteren. Tot heden zijn er ons pas 12 ontwerpen bekend. Toch kunnen we wel iets constateren. Afgaand op de ontwerpen van het Volkspark te Enschede (1873), het Nieuwe Werk te Zwolle (1877), omgeving Kasteel Keppel (1880) en het Stokhorst te Enschede (1889), zijn de volgende karakteristieke elementen in de tekeningen van D. Watzte te onderscheiden: regelmatige beplanting van wegen, waartussen vaak kleine afgeronde open ruimtes ontstaan, toepassing van versierende vakken met diverse bloemstruiken in de gazons, eilanden in waterpartijen, beplant met populieren- en wilgenhout, randbeplantingen met essen- en wilgensoorten en bloeiende heesters, in de gazons groepen van diverse opgaande bomen. De plannen van D. Watzte getuigen beslist niet van een grote visie, echter wel van een oog voor details. Evenals de oudste werken van H. Copijn, doen de ontwerpen van D. Watzte ook sterk aan die van Rudolf Siebeck denken. L. A. Springer verwijt D. Watzte „een gebrek aan geconcentreerde groeperingen...”, zodat doorzichten en zichtassen veelal ontbraken. Door het aanbrenge van teveel storende details, is er weinig rust in de ontwerpen te ontdekken. De ontwerpprincipes van P. H. Watzte worden vooral duidelijk na bestudering van de tekening die hij voor de omgeving van Kasteel Staverden maakte (1907-1908), van een luchtfoto van De Ruitenbergt te Doorn (ontwerp 1916) en van een plattegronddetail van het G. J. van Heekpark te Enschede (ontworpen 1918, plattegrond 1920). Hij ontwerpt op Staverden ten zuiden van het kasteel een complex rechthoekige tuinen (doolhof, bloementuinen en moestuinen), ingebed in een parkdeel in landschapsstijl. Beide delen vormen niet duidelijk een eenheid. Er is hier sprake van een slecht voorbeeld van toepassing van de gemengde stijlprincipes. De aanleg op De

Ontwerp tuinaanleg bij Kasteel Staverden P. H. Watzte, 1907-1908.

Situatieplan Tuindorp 't Lansink/P. H. Watzte, 1913.

Ruitenbergt te Doorn is meer van decoratieve aard¹. Twee loodrecht op elkaar staande assen bepalen het ontwerp. Binnen een rechthoekige tuin, die in de breedte achter het huis ligt, zijn symmetrisch bloemperken, rozentuinen en borders gegroepeerd. Het werk dat P. H. Watzte zelf zijn belangrijkste schepping noemde, is het G. J. van Heekpark te Enschede. Dit park met sportterrein (Enschedese Boys), kinderspeelplaats en verenigingslokaal is bedoeld als een park ter ontspanning en wandeling. De opzet is tweezijdig symmetrisch, langs 2 bijna loodrecht op elkaar staande assen, waarbij het centrale deel van het wandelpark wordt gevormd door een groot ovaal gazon (speel- en zonneweide). Het padenpatroon daaromheen is sterk gestyleerd. Naast bovengenoemde moderne geometrische ontwerpen, richtte P. H. Watzte ook vele parken en buitenplaatsen in landschapsstijl in. Aangezien we daarvan tot heden nog geen ontwerpen kennen, is het moeilijk verder in te gaan op ontwerpprincipes die hij bij de landschapsstijl hanteerde.

Overzicht van werken van D. en P. H. Watzte

In de Afdeling Speciale Collecties van de Bibliotheek van de Landbouwhogeschool ligt een overzicht ter inzage van de werken van vader en zoon Watzte, de zgn. Werkenlijst. Deze lijst is slechts een eerste poging de werken van de Watzte' te inventariseren en te dateren. Hopelijk zullen we de komende tijd meer gegevens van lezers mogen ontvangen. Deze lijst informeert ons over:

- de jaren waarin de projecten zijn ontworpen;
- de geografische verspreiding van de projecten;
- de opdrachtgevers van de projecten;
- de architecten van de verschillende projecten en andere aanvullende bijzonderheden.

We mogen aannemen dat een ontwerp voor het landgoed Het Stroot te Enschede, aangelegd voor G. J. van Heek en Julia Blijdenstein, één van de eerste opdrachten van D. Watzte is geweest. In deze omgeving liggen ook de meeste van zijn opdrachten, maar ook in zijn eigen woonomgeving is hij wel als tuinarchitect bekend. Zo was hij

waarschijnlijk de schepper van het park bij Villa Nassau (ca. 1874) te Bussum, dat in samenwerking met de eigenaar J. H. Biegel werd uitgevoerd en zeker de ontwerper van de „kom van Biegel” en het villapark Nassaupark (1882) te Bussum. Ook het plan voor het villapark Boomberg (1892) te Hilversum kan hier worden vermeld.

De villaparken De Eng en 't Loo in Crailoo zijn een ontwerp van de firma D. Wattez.

P. H. Wattez werkte voornamelijk in Twente (Enschede en Hengelo). Enkele belangrijke werken van zijn hand buiten deze regio waren: Huis te Maarn, De Ruitenbergt te Doorn, De Utrecht te Esbeek en de ontginningen „Dronmenerveld” (Groningen/Drente) en „Zwindersche veld” (Drente). De volgende gemeenten verleenden opdrachten aan D. en P. H. Wattez: Enschede, Hilversum en Zwolle. De fabrikantenfamilies Blijdenstein, Van Heek, Jannink, Ter Kuile, Ledeboer, Scholten en Stork waren echter de belangrijkste opdrachtgevers voor de beide Wattez'.

Enkele architecten van huizen waarbij D. en P. H. Wattez tuinen en parken ontwierpen, zijn bekend: G. Beltman, S. de Clerq, K. Muller, Gebr. Nieukerken, Quendag, H. Reygers, J. Stuyt en H. v.d. Woerd.

Of er van echte samenwerking sprake was en of de Wattez' via deze architecten meer opdrachten kregen, is niet duidelijk.

1. Zie voor een beschrijving van deze stijl het artikel over D. F. Tersteeg in „GROEN”, 1985, no. 1, p. 13.

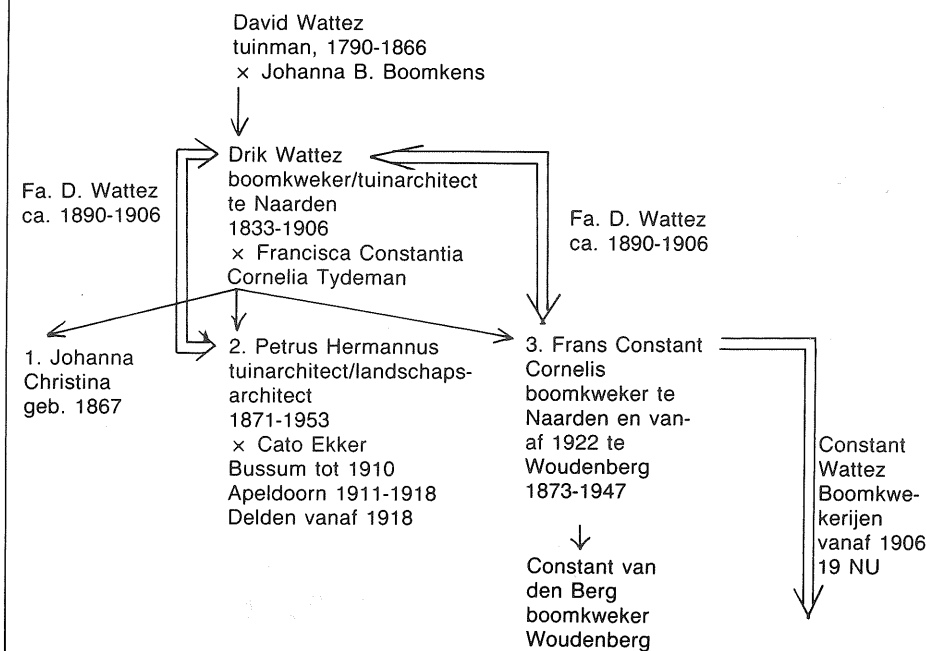
Met dank aan:

C. van den Berg/Constant Wattez
Boomkwekerijen
Stichting Gelders Landschap
Stichting Overijssels Landschap
Gemeenten Bussum, Enschede,
Naarden, Noordwijk
Gemeentearchieven Apeldoorn,
Arnhem, Zwolle.

Mocht u een Wattez-aanleg kennen of ontwerpen weten te vinden wilt u ons dit dan melden?

Afdeling Speciale Collecties
Centrale Bibliotheek
Landbouwhogeschool Wageningen
tel.: 08370-82701.

Familie- en zakelijke betrekkingen geschematiseerd:

Gezicht in park, aangelegd door D. of P. H. Wattez.

Geraadpleegde literatuur

Olde Meijerink, B. 1984. De Twentse
fabrikantenbuitenplaats.
De Woonstede door de eeuwen heen. 1984,
60, p. 42-69.

Wyck, Jhr. Dr. H. W. M. van der en Drs. J.
Enklaar-Legendijk. 1983.
Overijsselse Buitenplaatsen. Alphen aan de
Rijn:
Canaletto.